

Piiratud teovõimega täiskasvanud isikule eestkostja määramine: arengud ja probleemid

*Mag. iur. Kersti Kerstna-Vaks
Tartu Maakohtu kohtunik*

EV Põhiseaduse § 11 kohaselt tohib õigusi ja vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega. Need piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratavate õiguste ja vabaduste olemust. Teovõimetute/ piiratud teovõimega isikutele eestkostja määramine tähendab ühtlasi ka nende isikute õiguste piiramist, mistõttu tuleb inimõiguste austamise põhimõttest lähtuda ka neile isikutele eestkostja määramise kohtumenetlustes. Tuleb tunnistada, et viimase 15 aasta jooksul ei ole seadusandja ega ka kohtupraktika mitte alati suutnud seda tagada.

Nii TsK kui ka TSÜS (redaktsioon kuni 01.07.2002.a.) võimaldasid isiku, kes vaimuhaiguse või nõrgamõistuslikkuse tagajärjel ei suuda aru saada oma tegude tähendusest või neid juhtida, tunnistada kohtu poolt teovõimetuks. Teovõimetu isiku üle tuli seada eestkoste.

Uue TSÜS-i kehtima hakkamisega kaasajastati Eestis suhtumist psüühikahäiretega täiskasvanute õiguste kaitsmisse. Kohus ei võta isikult midagi ära (*ei tunnista teovõimetuks*), vaid tuvastab faktilise olukorra (*et isikul on piiratud teovõime*). Kui sellisele isikule on määratud kohtu poolt eestkostja, siis eeldatakse, et isik on piiratud teovõimega.

Samas ei kasnenud uue TSÜS-iga vajalikke muutusi perekonnaseaduses eestkostet puudutavates sätetes. Vastavalt muudeti küll teatud määral TSMS-i 34. ptk. sätteid(redaktsioon kuni 01.01.2006). Piiratud teovõimega isiku suhtlemine kohtuga oli TSMS § 259 lg.3 kohaselt vajalik üksnes siis, kui isiku vaimne seisund võimaldas tal ilmuda kohtuistungile. Praktikas andsid eksperdid küllalt tihti arvamuse, et isiku vaimne seisund ei võimalda tema ilmumist kohtuistungile, esindajat üldjuhul kohtu poolt ei määratud ja nii oli piiratud teovõimega isik kohtumenetluses kaasamata ja esindamata.

Sellist praktikat muutis olulises määras Riigikohus oma 13.11.2003.a. ja järgnevate otsustega.¹ Riigikohus leidis, et *kuna isiku teovõimetus tuvastatakse alles jõustunud kohtuostusega, tuleb menetluse kestel käsitada isikut teovõimelisena ning võimaldada tal teostada oma tsiviilprotsessiteovõimest tulenevaid protsessiõigusi ja kohustusi.*

Viimased olulised muudatused eestkostja määramise asjades tõi kaasa 01.01.2006.a., kui hakkas kehtima uus TSMS. Muutus oluliselt kohtu roll menetluses. Kohus on nüüdseks muutunud menetluse peamiseks garantiiks. Menetluse keskne säte on kohtu kohustus suhelda isikuga, kelle asja kohus arutab, isiklikult. Kuna aga jätkuvalt ei ole muudetud perekonnaseaduse vastavaid sätteid, on tekkinud olulised vastuolud uue TSMS-i ja PerekS eestkostet reguleerivate sätete vahel.

¹ Riigikohtu vastava praktika tekkimisel on oluline roll Eesti Patsientide Esindusühingul.

Olulisemad probleemid eestkostja määramisel:

- kes võib esitada avalduse piiratud teovõimega täisealisele isikule eestkostja määramiseks
- kas eestkostjaks võib olla üksnes füüsiline isik (PerekS § 95, Riigikohtu otsus 28.10.2005.a. nr. 3-2-1-101-05) või võib eestkostjaks olla ka asutus (TSMS § 526 lg.2 p.2)
- kuidas korraldada isiku ärakuulamine
- kuidas peab kohus kindlaks tegema eestkostja ülesannete ringi ja tehingud, millised võiks piiratud teovõimega isik teha eestkostja nõusolekuta TSMS § 526 lg.2 p.3,4

Nimetatud sättest nähtub, et TSMS-i kohaselt (teatud vastuolu PerekS §-ga 98 lg.1) ei pea kohus määrama eestkostjat alati eestkostetava kõigi asjade ajamiseks, vaid ainult osade asjade ajamiseks. Kohus peab määrama, kas eestkostja ülesannete ringi kuulub ka eestkostetava igapäevane elukorraldus, elukoha määramine, hooldekodusse paigutamine, ravi, posti vastuvõtmine² jms.

Kehtiva TSMS-i sätted on kooskõlas PerekS-i eelnõu § 207 lg.1 ja 2 sätetega, mille kohaselt on eestkostja eestkostetava seaduslik esindaja üksnes oma (kohtu poolt määratud) ülesannete ulatuses³ ja vastavalt nende mõttele kohaldatakse ka TSÜS § -e 10 ja 11. Seega kohalduvad TSÜS § 10 ja 11 sätted täisealise piiratud teovõimega isiku tehingutele üksnes juhul, kui kohus on nimetatud tehingute tegemise üle otsustamise õiguse andnud eestkostjale. Juhul kui kohus jätab teatud tehingute tegemise õiguse eestkostetavale endale, siis ei ole eestkostja nende tehingute tegemisel isiku seaduslikuks esindajaks.

- eestkostja ülesannete ringi laiendamine ja kitsendamine TSMS § 528 ja § 529
- kulude hüvitamine eestkostjale TSMS § 527

TSMS-i kehtiv redaktsioon on kooskõlas ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee Soovitusega nr. R(99)4 "Ministrite Komitee poolt liikmesriikidele teovõimetute täiskasvanute õigusliku kaitse printsiipidest"⁴ ja tagab võrreldes PerekS kehtivate sätetega psüühikahäiretega isikutele individuaalsema kohtlemise ja parema õiguste kaitse. TSMS on ka hilisem seadus kui perekonnaseadus.

Seega peaks kohus isiku teovõime piiramisel lähtuma seaduste vastuolu korral ikkagi menetlusseadusest ja tagama igakülgset kaalutletud ja igat indiviidi arvestava otsustuse isiku teovõime piiramise vajalikkuse ja ulatuse osas. Vastava ulatusega on ka eestkostja esindusõigus ning kohalduvad TSÜS §-de 10 ja 11 sätted.

² BGB § 1896 lg.4- Eestkostetava sidevahendite kasutamine ja posti vastuvõtmine, selle avamise ja peatamise üle otsustamine on eestkostja ülesanne ainult siis, kui kohus on selgesõnaliselt nii määranud.

³ Vastav säte on BGB § 1902- oma ülesannete ulatuses esindab eestkostja eestkostetavat kohtulikult ja kohtuväliselt

⁴ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitustes rõhutatakse nii maksimaalse teovõime säilitamise vajalikkust, proportsionaalsust, isiku huvide ja heaolu üliluslikkust. Seadusandlus peab arvestama asjaolu, et on olemas teovõimetuse astmed ja need astmed võivad erinevatel aegadel olla erinevad. Seega ei peaks kaitsevahendi kohaldamine põhjustama automaatselt teovõimest ilmajätmist juriidilises mõttes. Kaitsevahend ei tohi isikut automaatselt ilma jätta valimisõigusest, õigusest teha testamenti või õigusest anda nõusolekut sekkumiseks isiku terviseprobleemidesse. Kui vähegi võimalik, peab täiskasvanud isikul olema võimalus teostada iseseisvaid õiguslikult kehtivaid igapäevase iseloomuga toiminguid.

Näide proportsionaalsusest: PerekS § 4 p.3 keelab abielluda täisealise isikul, kellele on määratud eestkostja tema piiratud teovõime tõttu. PerekS-i eelnõu § 1 lg.4 kohaselt võib piiratud teovõimega isik teatud juhtudel siiski abielluda, kui ta saab piisavalt aru abielu õiguslikest tagajärgedest ja see arusaamine tuleneb eestkostja nimetamise kohtumäärusest.